

PAGRINDINIAI UŽSIENIO KALBOS DĖSTYMO PRINCIPAI IR TEORINĖ JŲ INTERPRETACIJA

Jonas Mickonis

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT 10223 Vilnius, Lietuva

El. paštas vvka@vv.vgtu.lt

*Pedagogikoje ir kalbų dėstymo metodikoje terminas **principas** siejamas su sąvoka, kurios turinys yra pagrindinė kokios nors teorijos, koncepcijos idėja, pradinis teiginys. Remiantis pedagogikos ir metodikos principais, vyksta asmenybės ugdymo ir mokymo procesas. Tiek vidurinėje, tiek aukštojoje mokykloje visi mokomieji dalykai dėstomi remiantis didaktikos principais, kurie, būdami pagrindiniai moksliniai principai, susiformavo apibendrinus mokymo ir ugdymo patirtį. Didaktikos nuopelnas pirmiausia yra tas, kad ji teoriškai pagrindė atskiras ir pavienias pedagogikos taisykles, nuostatas ir principus. Didaktikos principai koreguoja mokymo ir ugdymo kryptingumą, daro įtaką mokymo turiniui, mokymo metodams ir darbo rezultatams.*

Reikšminiai žodžiai: pedagogika, mokymo metodika, mokymo principai, pedagoginis eksperimentas ir stebėjimas, mokymo programos.

Įvadas

Retrospektyvus požiūris į pedagogikos istoriją rodo, kad gerai tvarkomas mokymas visada vyksta atsižvelgiant į teorines didaktines prielaidas. Mokomojo ir ugdomojo proceso didaktikos principų realizavimas turi tikslą padėti pasiekti optimalų mokymo ir ugdymo efektyvumą.

Šiuolaikinėje pedagogikoje skiriami didaktiniai ir metodiniai principai. Pastarieji žmonių istorijos raidoje susiformavo vėliau remdamiesi didaktikos principais, ir yra antriniai didaktikos atžvilgiu. Didaktikos principai suformuluoti dar vėlesniais viduramžiais. Tai padarė įžymus mokslininkas ir didaktikas J. A. Komenskis kanoniniame savo veikale „Didžioji didaktika“. Derėtų pabrėžti, kad šie principai amžiams bėgant mažai kito. Visuotinai pripažintiems ir nusistovėjusiems bendrosios didaktikos principams priklauso: 1) auklėjamojo mokymo principas; 2) mokymo, susieto su realiu gyvenimu, principas; 3) sąmoningumo principas;

4) kūrybinio aktyvumo principas; 5) vaizdumo principas; 6) moksliskumo principas; 7) sistemingumo principas; 8) žinių tvirtumo principas; 9) prieinamumo principas; 10) atžvalgos į mokinių individualias savybes principas. Visi šie didaktiniai principai tarpusavyje susiję ir vienas nuo kito priklauso (Данилов 1977: 14–31). Tai leidžia juos traktuoti kaip tam tikrą didaktinę sistemą. Šia sistema grindžiamas visų be išimties dalykų mokymas. Tai leidžia laikyti šiuos principus tam tikru lygiu universalius. Vadinas, bendrosios didaktikos principai lemia taip pat auklėjamąjį ir mokomąjį procesą užsienio kalba. Tai buvo priežastis to, kad kai kurie metodininkai, nekreipdami pakankamai dėmesio dalyko užsienio kalba specifikai, ėmė taikyti bendrosios didaktikos principus kaip vienintelius galimus taikyti mokant užsienio kalbą (Михайлова 1958: 42–59; Аничков 1966: 17–21). Šis požiūris, kaip parodė gyvenimas, nebuvo teisingas.

Neigti bendrosios didaktikos principų svarbą užsienio kalboms mokyti būtų didžiulė klaida, tačiau reikia pasakyti, kad, nors jie ir daro labai didelę įtaką užsienio kalbų mokymui, nėra vieninteliai (Пассов 1977: 105–117). Metodiniai principai susidarė remiantis didaktiniais principais ir mokant kalbų atlieka savo paskirtį.

Tiriamąojo darbo analizė

Užsienio kalbų mokymas yra specifinis procesas. Nustačius tikslą išmokyti kalbą svarbiausia (skirtingai nuo daugelio bendro lavinimo disciplinų) yra ne įgyti tam tikrą kiekį žinių apie kalbą, bet išugdyti ir toliau tobulinti mokėjimą ir įgūdžius, kurie leistų vartoti užsienio kalbą kaip komunikacijos priemonę. Todėl, teikiant daug reikšmės bendrosios didaktikos principams, dėstant užsienio kalbas, yra būtina papildomai šalia didaktinių principų parengti naujas nuostatas ir postulatus, kurie atspindėtų užsienio kalbos specifiką. Pvz., ilgą laiką realizuojant sąmoningumo principą, dėstant užsienio kalbą, manyta, kad nuodugnus ir visapusiškas užsienio kalbos sistemos įsisąmoninimas, lyginant abiejų kalbų sistemas, yra sąmoningumo principo realizavimas. Laikantis tokios nuostatos, mokantis užsienio kalbos, vertimas buvo pagrindinė, galbūt net vienintelė, mokymo priemonė, o gramatika ir jos taisyklės – pagrindas sudarant pasakymus žodžiu.

Laikantis šiuolaikinių metodinių nuostatų ir tendencijų, sąmoningą užsienio kalbos mokymąsi reikėtų suprasti kaip tokį mokymosi procesą, kur besimokantysis įsisąmonina kalbinės veiklos struktūrą, turinį ir ištisai nelygina abiejų kalbų reiškinį.

Aktyvumo principas nesiejamas tik su maksimaliu išoriniu studento aktyvumu, kuris būtų realizuojamas kalbos pavyzdžių ir šampų kartojimu. Tokį aktyvumą priimta laikyti „drilu“. Aktyvumas mokantis užsienio kalbos turėtų pasireikšti kaip kūrybiškas aktyvumas tiek mokantis kalbėti, tiek skaityti. Šiuo atveju tokia kalbinė veikla ne visuomet gali pasireikšti išoriškai (Якобсон 1979: 17–23).

Mokant užsienio kalbų savotiškai pasireiškia vaizdumo principas – pirmiausia akustiniu, bet ne vizualiniu aktyvumu. Tai yra specifinis dalykas, nes toks vaizdavimas nėra būdingas daugeliui bendrojo lavinimo dalykų mokykloje (Якушина 1994: 7–13). Tokio specifinio dalyko kaip užsienio kalba mokymas turi priklausyti nuo daugelio dėsnių ir principų – pirmiausia didaktinių ir užsienio kalbų dėstymo metodikos. Kitais žodžiais tariant, užsienio kalbos mokymas bus sėkmingas tik tuomet, jeigu remsis teoriniais ir principiniais teiginiais, kurie lemia užsienio kalbos mokymo esmę. Todėl užsienio kalbos dėstymo metodika privalo turėti ir savo mokymo principus. Tokie principai, išsaugodami savo specifiką, labai konkretizuoja ir plėtoja bendrus didaktinius principus.

Prielaidos užsienio kalbų mokymo principams sudaryti būtų tokios:

- 1) giminingų mokslų duomenys, pirmiausia psichologijos, pedagogikos ir lingvistikos;
- 2) kritiškas užsienio kalbų mokymo metodininkų darbo vertinimas;
- 3) užsienio kalbos dėstymo patirties apibendrinimas.

Užsienio kalbos mokymo metodikos principai

Formuluojant užsienio kalbos dėstymo principus, daug reikšmės turėjo įvairių šalių mokslininkai: A. Jacikevičius, V. Januškevičius, V. Šernas, Z. Cvetkova, A. Miroljubovas, I. Rachmanovas, N. Gez, S. Folomkina, H. Palmeris, M. Westas, Č. Frizas, R. Lado, W. Martonas ir kiti. Jeigu panagrinėsime mokslinius darbus, kur metodikos principai traktuojami išsamiai ir moksliškai, galėsime pastebėti, kad kai kuriuose teoriniuose darbuose metodinių principų pagrindimas pernelyg daug siejamas su metodika giminingais mokslais. Kitaip tariant, principų traktavimas grindžiamas didaktikos, psichologijos arba lingvistikos mokslo duomenimis. Šiuo atveju

paslepiama metodinė analizuojamųjų sąvokų esmė.

Formuluojant užsienio kalbos mokymo principus, dažniausiai keliama du reikalavimai. Pirmas – specifiskumas. Šiuo atveju tas principas priklauso užsienio kalbos dėstymo metodikos sričiai ir negali būti taikomas dėstant kitus dalykus. Antras reikalavimas – suformuluotas principas savo esme turi būti pirmiausia susijęs su kalbos dėstymo metodika, bet ne su kitais mokslais – lingvistika ar didaktika. Pvz., jeigu formuluodami metodinį principą remsimės nuostata, kad mokyti užsienio kalbos reikia remiantis atrinktais leksikos, fonetikos ar gramatikos dalykais, tai šiuo atveju bus nusižengta pirmajam principų formulavimo reikalavimui.

Mokant bet kokio dalyko atrenkama tam tikra suma sąvokų, dėsnių, žinių, kurie sudaro minimumą. Lygiai taip pat sunkumų kaita negali būti traktuojama kaip užsienio kalbos mokymo principas, nes bet kokio dalyko mokymo metodikoje realizuojama aktuali ir neginčijama taisyklė – nuo lengvo prie sunkaus.

Remiantis tomis pačiomis nuostatomis, atžvalgos į individualias mokinio savybes negalima pripažinti metodiniu principu. Tai susiję su tuo, kad šis principas savo esme susijęs tiek su didaktika, tiek su psichologija.

Metodikos principai yra toli gražu nevienarūšiai. Vieni iš jų yra bendrojo pobūdžio ir nusako užsienio kalbos mokymą bendrais bruožais – tai yra bendrieji metodikos principai. Kiti yra pavieniai, atskiri. Jų veikimo zona gerokai siauresnė. Pagaliau dar yra specifiniai siauros srities principai. Bendriesiems principams priklauso:

- 1) komunikatyvusis užsienio kalbos mokymo kryptingumas;
- 2) atžvalga į gimtąją kalbą;
- 3) pratimų vyравimas visais lygmenimis ir įvairiose srityse mokantis užsienio kalbos.

Komunikatyvinis užsienio kalbos mokymo kryptingumo principas. Šis principas nusako, kad mokomasis-auklėjamasis užsienio kalbos procesas turėtų būti taip organizuotas, tikslingai

kreipiamas ir realizuojamas, kad moksleivis ar studentas įgytų būtiną minimumą mokėjimų ir įgūdžių, leidžiančių vartoti užsienio kalbą kaip bendravimo priemonę programos numatyta tema. Norint pasiekti šį tikslą visiškai nebūtina dėti visas pastangas išmokyti daug įvairių kalbos aspektų, dalykų ir jų formų. Reikalinga pirmiausia praktinė šnekamosios kalbos ar skaitymo srityje veikla (Рахманов 1984: 113–119). Būtent todėl per pratybas atliktina pakankamai daug komunikatyvaus pobūdžio pratimų (речевые упражнения – terminas I. Rachmanovo). Dažnai sprendžiant komunikatyvius tikslus ugdomi praktiniai kalbos vartojimo įgūdžiai įvairioje kalbinėje veikloje. Jeigu ignoruosime šį principą, per kalbos pratybas rasis pernelyg daug aspektinių pratimų (языковые упражнения – terminas I. Rachmanovo), kurie lavins ne praktinius kalbos įgūdžius, bet gerins kalbos filologines žinias. Komunikatyvinis kryptingumas numato ir tai, kad mokant kalbos (fonetikos, leksikos, gramatikos) mokiniams turi būti parodyta, kaip šiuos kalbos dalykus aktualizuoti, t. y. vartoti realiai bendraujant.

Atžvalgos į gimtąją kalbą principas. Šis principas mokantis užsienio kalbos turi itin daug reikšmės. Mokantis naujos kalbos iš pradžios daug kas atrodo neįprasta, nemotyvuota, o kartais – ir nepasiekiamą. Todėl žmogus, besimokantis užsienio kalbos, remdamasis gimtosios kalbos raiškos priemonėmis, lygindamas jas su užsienio kalba, gali geriau suprasti pastarosios struktūras ir jų reikšmę. Gimtoji kalba prireikus gali būti geras pagalbinkas mokantis užsienio kalbos. Žinoma, visais atvejais, kai užsienio kalbos dalykus galima išmokyti remiantis nevertiminėmis kalbos priemonėmis, jas reikia kuo dažniau vartoti. Tačiau tais atvejais, kai išmoktinam dalykui suprasti ir realizuoti mokant atsiranda per daug sunkumų arba tam reikia labai daug laiko, tikslinga pasitelkti gimtąją kalbą, kurią moksleivis gerai moka tiek praktiškai, tiek teoriškai. Žinoma, lyginti per užsienio kalbos pratybas gimtąją ir užsienio kalbas pagal galimybes reikia saikingai.

Pratimų prioriteto principas. Norint įgyti praktinių kalbos gebėjimų, šio principo realizavimas turi daug reikšmės. Metodininkai teigia (Шатилов 1987: 79–92), kad bet kokio naujo kalbos dalyko aiškinimą ir komentavimą būtina turėti papildyti ir įtvirtinti pratimai, kurie parodytų, kaip išmoktinas dalykas vartojamas kalboje, kaip jis turi būti aktualizuojamas realiai bendraujant. Per šnekamosios kalbos pratimus nereikėtų viso darbo paversti išmoktinų dalykų nuolatinio kartojimu. Išmoktinos kalbos struktūros ir modeliai, realizuojant šį principą, nėra mokomojo darbo pagrindinis tikslas, bet priemonė formuluoti pasakymus, kuriais realizuojamas bendravimas. Skaitant ir atliekant komunikatyvius pratimus, galima išmokyti gauti reikiamą informaciją iš teksto.

Apžvelgę bendruosius užsienio kalbų mokymo principus, pereikime prie pavienių metodikos principų. Jiems priskirtini: 1) užsienio kalbos mokymas turėtų būti grindžiamas kalbai būdingomis struktūromis (modeliais); 2) parengiamųjų (aspektinių) ir komunikatyviųjų pratimų derinimas; 3) kalbinės veiklos rūšių sąsajos ir jų integracija; 4) medžiagos pateikimo žodžiu pirmumo principas mokantis skaityti ir rašyti; 5) aproksimacijos principas; 6) intensyvaus darbo mokymosi pradžioje principas.

Toliau nors trumpai norėtume apibūdinti kiekvieną iš šių principų.

Modelių ir būdingų kalbai struktūrų principas. Šis principas daugelio metodininkų šiuo metu laikomas racionaliausiu kalbos mokymo būdu. Jis grindžiamas kruopščia kalbos dalykų atranka ir jų modeliavimu. Šiuo atveju mokiniams galime sutelkti pateikti dažniausiai vartojamus kalbos dalykus, kuriuos išmokus, atsiranda galimybė realizuoti bendravimo poreikius.

Parengiamųjų ir komunikatyviųjų pratimų derinimas. Šis principas verčia dėstytoją tvarkyti mokomąją darbą taip, kad kalbos dalykų išmokimas būtų laikomas svarbiu, tačiau ne svarbiausiu, t. y. prioritetiniu dalyku. Svarbiausia yra mokomoji kalbinė praktika, o

komunikatyvieji pratimai yra baigiamasis bet kokio darbo etapas.

Kalbinės veiklos rūšių sąsajų ir integracijos principas. Šis principas reikalauja iš dėstytojo gerai apgalvoto ir tikslingo mokomojo proceso organizavimo. Kalboje, juo labiau mokomajame užsienio kalbų mokymo procese, kaip jau yra įrodyta daugelio mokslinių tyrimų, visos kalbinės veiklos rūšys mokant yra glaudžiai susijusios. Jos viena kitą papildo ir daro įtaką (Velička 2004: 104–112). Kadangi šis principas aprašytas nemažai mokslinių publikacijų, jo išsamiau nekomentuosime.

Mokomųjų dalykų pateikimo žodžiu pirmumo principas. Šis principas šiuo metu yra vyraujantis. Tai galime pastebėti pavartę vidurinės ir aukštosios mokyklos užsienio kalbų mokymo vadovėlius. Realizuojant šį principą, atsiranda galimybė tvarkyti mokomąją darbą taip, kad šnekamoji kalba kartu su skaitymu būtų pagrindinis mokymo tikslas.

Aproksimacijos principas dėstytojui leidžia racionaliai tvarkyti mokomąją darbą. Principo esmė yra ta, kad dėstytojas turi teisę ignoruoti tas klaidas, kurios nedaro įtakos komunikacijos procesui ir jam netrukdo. Mokant tai reiškia pakantumą fonetinėms, gramatinėms klaidoms bei sintaksinių konstrukcijų vartojimui. Šis principas taikytinas pirmiausia kalbos mokymosi pradžioje, kai kalbos įgūdžiai dar nėra tvirti.

Intensyvaus darbo pradinėje mokymosi stadijoje principas. Šis principas išplaukia iš kalbos esmės. Nors bet koks kalbos darinys susideda iš diskretinių elementų, išdėstytų eilės tvarka, kalboje viskas yra darni visuma. Jau iš pradžių, mokantis kalbos, vartojant trumpas frazes, susidedančias iš nedaugelio žodžių, reikia mokėti daug fonetikos, gramatikos ir leksikos dalykų. Tolygiai išdėsčius visa tai mokant, gerai išmokti reikėtų daug laiko ir prasminga kalbinė veikla būtų įmanoma gana vėlai. Todėl jau mokymo pradžioje reikia daug ir intensyviai dirbti.

Išvados

Sėkmingai mokyti užsienio kalbos įmanoma tik esant adekvačioms mokymo priemonėms ir efektyviai mokymo strategijai.

Tiek mokymo priemonių, tiek mokymo strategijos rengimas yra pagrįstas mokymo principais, kurie numato racionalią mokomų dalykų atranką ir adekvačios mokymo metodikos taikymą praktiniam mokymo darbui.

Principą mokymo darbe reikėtų suprasti kaip pagrindinę mokomojo darbo koncepcijos idėją, svarbiausią teiginį. Jis lemia visą mokomąjį darbą, mokymo priemonių rengimą.

Mokant kalbų taikytini tiek didaktikos, tiek metodikos principai. Neneigiant didaktinių principų svarbos mokant kalbų, svarbiausiais laikytini metodiniai principai, kurie skirstomi į bendruosius ir pavienius.

Teisingas mokymo principų taikymas mokamajame darbe garantuoja mokymo proceso našumą ir efektyvumą.

Literatūra

Velička, A. 2004. „Kalbinės veiklos rūšių tarpusavio sąsajos ir integracija mokant užsienio kalbos“. *Pedagogika* 73: 63–76.

Аничков, И. 1966. *Методика преподавания иностранного языка в средней школе*. Москва: Просвещение.

Данилов, М. 1977. *Дидактика средней школы*. Москва: Просвещение.

Михайлова, О. 1958. *Методика преподавания французского языка*. Москва: Просвещение.

Пассов, Е. 1977. *Основы методики обучения иностранным языкам*. Москва: Русский язык.

Рахманов, И. 1984. *Очерки по методике обучения немецкому языку*. Москва: Просвещение.

Шатилов, С. 1987. *Методика обучения немецкому языку*. Москва: Просвещение.

Якобсон, П. 1979. *Психологические проблемы мотивации поведения человека*. Москва: Наука.

Якушина, Л. 1994. *Методика построения урока иностранного языка*. Москва: Просвещение.

MAIN PRINCIPLES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES AND THEIR THEORETICAL INTERPRETATION

Jonas Mickonis

Proper choice of the whole complex of principles of teaching a foreign language, being both pure didactic or those of methods of teaching foreign languages, enables the creation and improvement of efficient teaching strategies. Both principles play their own role in a teaching practice. In their turn, though significant, the didactic principles should not be regarded as being of optimal importance. The most important in this field are the principles of methods of teaching foreign languages which can be divided into general and separate, the latter being related to the teaching of diverse phenomena of the language taught.

Keywords: pedagogics, methods of teaching, principles of teaching, pedagogical experiment and observation, teaching programmes.

Įteikta 2007-05-18; priimta 2007-05-23